

İMÂM MÂLİK'İN FIKHINDA “SÜNNET” KAVRAMI

Recep ÖZDEMİR^(*)

Öz

Hadis ve fıkha dair ilk döneme ait bilgileri ihtiva eden Muvatta'ın sahibi İmam Mâlik, rivayetçiliği ve içtihatlarıyla, fıkıh ilminin teşekkül edip gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Fıkıh usûlünün fer'î ve aslî delillerini etkin bir şekilde kullanan İmam Mâlik, aslî deliller arasında yer alan sünnet delilini kendi fıkıh anlayışına özgü bazı kavramlarla birlikte kullanmış ve İslam toplumunun sünnet anlayışını derinden etkilemiştir. İmam Mâlik'in sünnet kavramını ele alış şekli, ilk dönem sünnet uygulamasının değerini ortaya koyulması açısından önem arz etmektedir. İmam Mâlik sahih sünneti tespit etmede onun fiilen yaşıyor olmasını bir ölçü olarak kabul etmektedir. İmam Mâlik'in yaşadığı dönemde hadis istilahlarının henüz belirgin hale gelmemiş olması ve hadisin tedvin sürecinin tamamlanmamış olması, sünnetin değerini belirlemede onun sünnet anlayışını önemli hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İmam Mâlik, Sünnet, Muvatta', Hüccet, Fıkıh.

Concept of Sunnah in Imam Malik's Fiqh

Abstract

Imam Malik who is the owner of the Muwatta comprising early information about the hadith and jurisprudence, has played an important role in the the formation and development of Islamic law by means of his transmissions and jurisprudence. Imam Mâlik who used effectively primary and secondary evidences of the fiqh methodology has used the sunnah which is located among the main evidences with some concepts specific to his understanding of fiqh and has affected deeply the understanding of sunna by the Islamic society. Imam Malik's way of dealing with the concept of sunnah is important to reveal the value of the practice of the sunna during the first period. Imam Malik has accepted the actual practice of the sunnah as a benchmark in determining the authentic sunnah. The fact that Imam Malik lived in a period in which the terminology of hadith has not been established clearly and the collection process of hadith has not been completed, makes his understanding of sunnah important in determining the value of sunnah.

Keywords: Imam Malik, Sunnah, Muwatta, Evidence, Fiqh.

^{*)} Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
(e-posta: celoglu23@gmail.com)

Giriş

İslâm hukukunun Kur'an'dan sonra gelen en önemli hüküm kaynağı sünnettir. Sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) davranış modellerinin en canlı örneklerini günümüze ulaştırmasının yanında; teklifî hükümlerin belirlenmesi bakımında da hem mükellef için zorunlu olmayan hem de farz ve vacip anlamında mükellef tarafından zorunlu olarak yapılması gereken hükümlere kaynaklık teşkil etmiştir. Uhrevî ve dünyevî açıdan mükellefin fiillerinin içeriğini ve fikhî değerinin belirlenmesinde sünnetin objektif olarak tespit edilmesi önem arz etmektedir.¹

İmam Mâlik'in (ö. 179) kullandığı "sünnet" kavramı, sünnetin sahih anlamını ve ilk uygulama şeklini yansıtmaya bakımından önemli bir konuma sahiptir. İmam Mâlik'in Muvatta'sı ilk dönem fikhî mirasının temel yapısını içermesinin yanında, sünnetin ilk anlam dünyası hakkında fikir veren çeşitli kavramlara yer veren bir kaynak niteliğindedir. Muvatta' sünnet yurdu olarak bilinen Medine'nin ilim atmosferinden şekillenmiş fıkıh-hadis karışımından oluşan ve sünnî bakış açısını yansıtan önemli bir eserdir. Muvatta' sünnetin ilk fiilî ve tabiî halini yansıttığından, "sünnet" kavramının anlam dünyasının doğru şekilde tespit edilmesi için onun muhtevasının değerlendirmeye tâbi tutulması gerekir.²

Fıkıh ilminin Kur'an'dan sonra en önemli delili olan sünnetin doğru şekilde anlaşılması ve hayata tatbik edilmesi sünnetin canlı bir şekilde yaşandığı Medine'de doğup yetişen İmam Mâlik'in sünneti değerlendirme biçimiyle yakından ilgilidir. İmam Mâlik'in sünnet kavramını kullandığı terkipler ilk dönem sünnet anlayışı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Sünnet kavramının anlaşılmasında İmam Mâlik'in sünnet kavramına yüklediği anlamı önemli kılan unsur, onun diğer müçtehit imamlardan farklı olarak amel-i ehl-i Medine ve sahabe kavliyle yakın bir irtibat halinde olan; hatta birbirini destekleyen bir "sünnet tasavvuru"na sahip olmasıdır. Onun sünnet anlayışı, birçok kavramı bünyesinde bulunduran, akıl-nakil dengesini bozmadan fikhî bir meselenin hükmüne ulaşmak için gösterilen çabaların ilk tarihi arka planını yansıtmaktadır.

İmam Mâlik'in sünnet anlayışı çok yönlü incelemeyi gerektiren bir yapıya sahiptir. Yaşadığı dönemin şartları gereği hadis literatürünün henüz yeni oluşmaya başlaması; sahabe kavli, tabiî görüşü, Medine ameli gibi kavramların hadisle olan yakın ilişkisinin net bir şekilde ortaya konulmamış olması, İmam Mâlik'in sünnet anlayışının genel yapısını ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Çalışmada İmam Mâlik'in hadisçiliğine yer verildikten sonra sünnete doğrudan ve dolaylı olarak delâlet eden kavramlar mümkün mertebeye örnekler üzerinde değerlendirmeye tâbi tutulacak ve böylece İmam Mâlik'in sünnet kavramını ne şekilde ele aldığı ve onun sünnet tasavvuruna dair teorik bilgiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1) Şa'bân, Zeküyyiddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 71; Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İFAV, İstanbul 2011, s. 35.

2) Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1998, s. 67.

1. İmam Mâlik'in Hadisçiliği

İmam Mâlik hadis otoritelerince hadis ilminin zirvelerinden biri kabul edilmiş; "hâfız, hüccet, imâm, emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs" gibi vasf ve unvanlarla anılmıştır. Bütün hocaları ve çağdaşları onun hadis sahasındaki titizliği hususunda ittifak etmişlerdir. İmam Mâlik, hadislerin sıhhatini ve senetlerin sağlamlığını bilme konusunda tartışmasız bir otoritedir. Kendisi son derece güvenilir olduğu gibi rivayette bulunduğu kimseler hakkında da aynı titizliği göstermesi onun yer aldığı senetlerin güvenilirliğini en üst seviyeye çıkarmıştır. Buhârî rivayet ettiği bazı hadislerde Mâlik - Ebû'z-Zinâd - A' rec - Ebû Hüreyre; Ebû Dâvûd ise Mâlik - Nâfi' - İbn Ömer ve Mâlik - Zührî - Sâlim- İbn Ömer şeklindeki senetleri en sahih senetler saymıştır. Bazı âlimler, İmam Mâlik'in mürsellerini Saîd b. Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî'nin mürsellerinden üstün tutmuş, bazıları da onun mürsellerini müsned hadis seviyesinde kabul etmiştir.³

İmam Mâlik yüz bin civarında hadis ezberlemekle birlikte, bu konudaki titizliği sebebiyle ancak az bir kısmını rivayet etmiştir. O fetva konusunda olduğu gibi hadis rivayeti hususunda da çekingen davranır, çok hadis rivayet edenleri, her bildiğini söyleyenleri kınar, böyle yapanların insanların sapmasına sebep olabileceğini ifade etmiştir. Çok hadis rivayet etmek yerine, sahih hadis rivayet etmeyi tercih eden İmam Mâlik'e göre çok hadis rivâyet etmek, karanlıkta odun toplamaya benzer. Bazen bu odunların içine yılan karışabilir.⁴ İmam Mâlik'in vefat ettiği sırada evinde sandıklar dolusu hadis yazılı sayfalar bulunduğu halde sağlığında bu hadisleri rivayet etmediği ifade edilmiştir.⁵

İmam Mâlik bir hadisi kabul şartlarına ulaşmaya kadar araştırır, kabul şartlarına uyan hadise Muvatta'da yer verir.⁶ İmam Mâlik'in bir hadisi sahih kabul etmesi için öne sürdüğü şartlar hususunda şöyle dediği rivayet zikredilir: "İlim dört kişiden alınmaz; sefihten, bid'at ehlinden, Rasûlullah'a yalan isnat ettiği görülmesi de insanlara yalan söyleyenden ve ne rivâyet ettiğini anlamayan kimseden."⁷ Bu rivâyet İmam Mâlik'in hadisin kaynağıyla ilgilendiğini göstermektedir. Nitekim onun hadisin kaynağıyla ilgilendiğini gösteren bir rivâyet daha mevcuttur. İmam Mâlik şöyle demiştir: "Bu ilim (hadis) senin etin ve kemiğindir. Kıyamet günü ondan hesaba çekileceksin. Kimden aldığına dikkat et."⁸ Her iki rivayet, İmam Mâlik'in hadisi kabul şartlarının aynı zamanda ravîlerin ahlakî ve ilmî

3) Kâdî İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebdî, *Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik(I-II)*, Rabâd, 1965, I, s. 136.

4) İbn Sa'd, Muhammed b. Sad b. Munî' ez-Zührî, *Kitâbu Tabakât'ul-Kübra (I-XI)*, thk. Alî Muhammed Amr, Kahire, 2001, VII, s. 573; Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes", *DİA*, Cilt: 27, s. 509, İstanbul, 2004.

5) Özel, "Mâlik b. Enes, s. 508.

6) Ahmed Emin, *Duha'l İslâm (I-III)*, Mektebetü'l-Usretü, Kahire, 2001, II, s. 211.

7) İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *el-İntika fi Fedaili'i Eimmeti's-Selaseti'l-Fukaha*, Beyrut, 1997, s. 46; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, II, s. 211.

8) Râmhürmüzî, Hasan b. Abdirrahmân, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, tahk. M. Accâc el-Hatîb, Beyrut, 1971, s. 416.

halleriyle ilgili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İmam Mâlik'in râvilerde aranacak şartları tespit ederek cerh ve ta'dîl ilminin yolunu açtığı ifade edilmiştir.⁹

Rical tenkidinde titiz olduğu belirtilen İmam Mâlik'in Muvatta'ı telif ederken hadisleri senetleriyle birlikte zikretmeye dikkat ettiği, fakat bazen mürsel, munkatı ve belağ türünden hadislere yer vermiştir. İmam Mâlik, genel anlamda mürsel hadisi delil kabul etmiştir.¹⁰ O, “انه بلغه” şeklinde başlayarak Muvatta'da 61 mürsel hadis rivâyet etmiştir.¹¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd* adlı eserinde mürsel olan bu hadislerin dördü hariç tamamının diğer tariklerle muttasıl olduğunu göstermiştir. Ona göre, bu dört hadisin de ittisalini gösteren; mana yönünde hadisi destekleyen şahitler vardır.¹² Bu durum İmam Mâlik'in rivayet ettiği hadislerin senedi bildiğini göstermektedir. Bu hususta Uyeyne şöyle demiştir: *Mâlik belâğânî deyince bil ki o sağlam bir isnada sahiptir*¹³

İmam Şâfi'ye (ö.208) göre, İmam Mâlik hadis rivayeti hususunda güvenilir bir zattır. O, İmam Mâlik'in güvenilirliği konusunda şöyle demiştir: “Eğer bir hadis Mâlik'ten gelirse ona yapış. Eğer Mâlik bir hadisin güvenilirliğinden şüphelenirse sen o hadisi tamamen terk et.”¹⁴ Yahyâ b. Ma'in (ö. 233) de onun hakkında “Mâlik, hadis hususunda müminlerin emiridir.” demiştir. Benzer ifadeyi Medine'ye gelerek ondan Muvatta'ı dinleyen ve rivayet eden Şeybânî (ö. 189) de söylemiştir.¹⁵

İmam Mâlik kendi ifadesiyle ilmini güvenilir kimselerden almıştır. Muvatta'da isnat sistemini kullanmış; kullanmış olduğu isnatların sadece güvenilir kimselerden oluştuğunu ifade etmiştir.¹⁶ İmam Mâlik hadis sahasında kazandığı güvenilirliğinden dolayı, bazı muhaddisler, hadislerin en sahihi İmam Mâlik'in kullandığı tariklerden gelen hadisler olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁷

9) Özel, “Mâlik b. Enes”, s. 508.

10) Karâfî, Şahâbuddin Ebû Abbâs Ahmed b. İdrîs , *Nefâisu'l-Usûl fî Şerhil Mahsûl*, Mekke, trs., VII, s. 3014; Hacevî, Muhammed b. Hasan, *Fikri's-Sâmî (I-IV)*, y.y., 1335, II, s. 161; es-Sebâî, Mustafa, *es-Sünnetü ve Mekenetuhu fî Teşrî'l-İslâm*, Dâru'l-Verrâk, Kahire 1949, s. 473.

11) Mâlik b. Enes Ebî Abdullah, *el-Muvatta'(Rivâyetü Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II*, Daru'l-Garbi'l-İslâm, Beyrut, 1997, I, 22, 247; Aktepe, İshak Emin, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2008, s. 197.

12) İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXIV, 161; es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takribî'n-Nebevî (I-II)*, Mektebetü'l-Kevser, Riyad, 1414, I, 185.

13) ez-Zürkanî, Muhammed, *Şerhu Zurkânî alâ el-Muvatta'(I-IV)*, Matbaatu Hayriyye, trs., II, s. 123.

14) es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik I-IV (Müdevvene'nin içinde)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, s. 10.

15) es-Suyûtî, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik*, I, s. 10.

16) ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Gaymâz, *Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ*, Lübnan, 2004, VIII, s. 71.

17) Dehlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetu'llâh Bâliğa (I-II)*, (thk. Seyyid Sâbık), Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 2005, I, s. 250; Ebû Zehre, Muhammed, *Mâlik; Hayatuhû ve Eseruhû*, Kahire, 1952, s. 86.

İmam Mâlik, sahabe görüşünü geniş anlamıyla sünnet kategorisinde değerlendirdiği için Muvatta'da hadislerin yanı sıra sahabe fetvalarına da geniş yer vermiştir. İmam Mâlik'in fıkıh metodolojisinde özellikle sahabe kavliyle sünnet arasında yakın bir ilişki vardır. Hatta bazı durumlarda sünnetin sahabe kavli yerine kullanıldığı dahi vaki olmuştur.¹⁸ Muvatta'da yer alan sahabe görüşleri, sayı bakımından Hz. Peygamber'e (s.a.s.) izafe edilen hadislerle eşit değildir; fakat aynı fikhî tesire sahiptir. İmam Mâlik, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) izafe edilen hadisler için belirlediği kriterleri, sahabenin sözlerine (âsâr) de uygulamıştır. Aynı şekilde kriterlerine uygun düşmesi durumunda tâbîn sözlerini de kabul etmiştir.¹⁹

İmam Mâlik Muvatta'da birçok konuda merfû' hadîslere dayanarak hüküm vermekte; nebevî uygulamayı tesbit etmek için merfû' hadîslere öncelik tanımaktadır.²⁰ İmam Mâlik'in Muvatta'da yer verdiği hadîsleri sıralayış yöntemi onun merfû' hadîse öncelik verdiğini göstermektedir. O, bir konuyla ilgili olarak öncelikle merfû' hadîse daha sonra sırasıyla mevkûf hadîs, maktû hadîs ve kendi görüşüne yer vermiştir.²¹

İmam Mâlik merfû' hadîse öncelik tanımakla birlikte bazı durumlarda, onun merfû' hadîsle amel etmediği görülür.²² Onun kimi durumlarda merfû' hadîse aykırı bir tutum içinde görülmesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiil sünnetini önemsemediği anlamına gelmez. Bunun temel nedeni, yaşadığı dönemde hadîs usûlü literatürünün henüz kavram-sallaşmamış olmasıdır. Onun yaşadığı dönemde hadîs kavramları ortaya çıkmadığı gibi bu kavramların rehberliğinde oluşturulan rivayet mahsulleri de belli eserlerde bir araya getirilmemiştir.²³ İmam Mâlik hareket planına yön verecek bir hadîs birikim ve literatürüne sahip olmadığından, o kendisine ulaşan ve yazılı bir formata sahip olmayan rivayetleri nesilden nesile aktarılan ve halen yaşadığı yer olan Medine şehrinde uygulanan amelin referanslığında değerlendirmiş ve bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Muvatta'da yer alan ifadelerle bakıldığında henüz kaynağına göre bir hadîs tasnifinin olmaması bunu göstermektedir. İmam Mâlik, sünnetin aktüel değerini belirlerken sünnetin yazılı formatı olan hadîsten ziyade hadîsin uygulanıp uygulanmamasını dikkate almıştır.

18) Mâlik, *el-Muvatta'*, Talak 77.

19) Guraya, Muhammed Yusuf, *Origins of Islamic Jurisprudence With Special Reference to Muwatta Imam Mâlik*, Lahore, 1985, s. 73.

20) Aktepe, s. 186.

21) Mâlik, *el-Muvatta'*, I, s. 36-40.

22) Mâlik, *el-Muvatta'*, Cihad, 18-19; Guraya, s. 73

23) Hadîs usulüyle ilgili kavramların ortaya çıkması hicrî dördüncü yüzyıla denk gelir. Hadîs usulüyle ilgili ilk eser hicrî dördüncü yüzyılda Ramâhürmizî (ö. 360) tarafından yazılan "*Muhaddisu'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve's-Sâmi*" isimli eserdir. İmam Mâlik'in yaşadığı dönem olan hicrî ikinci yüzyılda hadîs kavramları tasnif edilen eserlerde kullanılmakla birlikte, bu kavramlara özel bir anlam yüklemek mümkün değildir. Kavramlar hicrî dördüncü asırdan sonra kullanılmaya başlamıştır. İmam Mâlik Muvatta'da merfû', mevkuf, maktû gibi kavramları ismen zikretmemiştir. Bununla birlikte Muvatta'da hadîsler arasında belli bir hiyerarşinin olduğu görülür. Geniş bilgi için bkz. İsmâil Hâlidî, "Muhteva Muvattai'l-İmâm Mâlik ve Menhecuhû fi'l-Hadîs" *Hadîs Tetkikleri Dergisi*, V, S.1, 2007, s. 106.

İmam Mâlik fıkıh konularına göre hadisleri ilk tasnif edenlerden biridir. Ona isnat edilen ve birçok ravî tarafından rivayet edilen Muvatta', İslam tarihi boyunca birçok esere kaynaklık etmiştir. Söz konusu eser birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur. İmam Şâfiî, “Allah’ın kitabından sonra, Mâlik’in eserinden daha yararlı bir eser yoktur.” şeklinde övgüsünü dile getirmiştir.²⁴ Muvatta' şarihi İbn Abdilber (ö 468) de eser hakkında, “Allah’ın kitabından sonra, ne onun ayarında ne de ondan üstün bir eser olmayan tek kitap, Muvatta’dır.” demiştir.²⁵

2. “Sünnet” Kavramının Kullanım Şekilleri

İmam Mâlik’e göre hüküm istinbatında, Kur’ân’dan sonra ikinci sırada sünnet yer almaktadır.²⁶ Mâlikî âlimlerden İbnü'l-Kassâr (ö. 397) onun usulünü dayandırdığı delilleri kitap, sünnet, icmâ ve kıyas²⁷; Kâdî İyâz (ö. 544) kitap, sünnet, kitap ve mütevâtir sünnet şeklinde zikreder.²⁸ Bir diğer Mâlikî âlim Karâfî (ö. 1008) de İmam Mâlik’in mezhep usulünün dayandığı esasları sırasıyla Kur’an, sünnet, icmâ-i ümmet, Medine ehlinin icmâ, kıyas, sahâbe görüşleri, mesâlih-i mürsele, istishâb, örf ve âdet, sedd-i zerâi’ ve istihsan olarak sıralar.²⁹ Her üç âlim de İmam Mâlik’in metodolojisinde sünnetin Kur’ân’da sonra ikinci sırada olduğunu ifade etmiştir.

İmam Mâlik, Muvatta’da sünnet kavramına delâlet eden çeşitli ifadeler kullanır.³⁰ İmam Mâlik’in Muvatta’da kullandığı, السنة³¹, السنة في ذلك³², السنة عندنا³³ gibi kendi fıkıh sistematigine özgü ifadeler, onun sünnet kavramına nasıl yaklaştığını ve sünneti ne şekilde değerlendirdiğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Sünnetle ilgili birçok terkinin yer aldığı Muvatta’daki sünnet anlayışı, geleneksel sünnet anlayışından farklıdır. Geleneksel sünnet bakış açısından sünnet, sadece Hz. Peygamber’den (s.a.s.) gelen rivayet mahsulleri üzerine bina edilmiştir. Teamül ya da Hz.

24) Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen-i Dârekutnî I-VI*, Müessesü’r-Risâle, Beyrut trs., s. 5.

25) İbn Abdilber, *et-Temhid li ma fi’l El-Muvatta’i min Maâni ve’l-Esânid*, I, s. 9.

26) Ebû Zehre, Muhammed, *Târihu’l Mezâhibu’l-İslâmî (I-II)*, Dâru’l-Fikri’l Arabî, Beyrut, 1989, II, s. 425; Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 184.

27) İbnü'l-Kassâr, Ebû Hasan Ali b. Ömer, *el-Mukaddime fi’l-Usûl*, Beyrut, 1999, s. 40

28) Kâdî İyâz, *Terfîbü’l-Medârik*, I, s. 76, 94.

29) Karâfî, Şahabuddin Ebû’l-Abbas Ahmed b. İdris, *Şerhu Tenkihü’l-Fusûli fi İhtisâri’l-Mahsûl fi’l-Usûl*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2003, s. 445.

30) Aktepe, s. 178.

31) Mâlik, *el-Muvatta’*, Cumu’a 8; Zekât 16, 20, 21; Talâk 13, 25; Musâkât 1; Akdiyye 4; Eşribe 1.

32) Mâlik, *el-Muvatta’*, Salât 14; Müdebber 1.

33) Mâlik, *el-Muvatta’*, İdeyn 1, Zekât 2, 21; Talâk 88; Şuf’a 1; Vasiyyet 3; Kasâme 1; Itk 4.

34) Mâlik, *el-Muvatta’*, Zekât 24; Ferâiz 3; Akdiyye 4; Itk 4; Zürkânî, IV, s. 193

Peygamber'den (s.a.s.) sonra oluşan icmâ sünnetin yerini almaz. Bu anlayışa göre sünnet ile hadis aşağı yukarı birbirinin müradıdır.³⁵

İmam Mâlik'in sünnet anlayışı ise bu genel sünnî anlayıştan önce var olan ve ondan ayrılan bir anlayıştır. Onun sünnet anlayışında Medine'de yaygın olan dinî davranışlar ve Medine'de yaşayan otoritelerin bir konudaki icmâ önemli bir görev icra etmektedir. Medine'nin ameli ve icmâ fikhî etki bakımından sünnetten aşağı değildir.³⁶ Bunun yanı sıra İmam Mâlik, sahabe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn görüşlerini tevil ettiği gibi doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) izafe edilen hadisleri de tevil etmiştir. Tatbikat ve kendi görüşü lehine müteahhir otoritelerin görüşlerini görmezlikten geldiği gibi, söz merkezli yerine amel merkezli düşündüğünden doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) izafe edilen hadisleri de ihmal edebilmiştir. İmam Mâlik açıkça şunu ifade edebilmiştir: "*Kimi durumlarda Dahhâk'ın hadisi benim için, Peygamber hadisinden daha çok tercihe şayandır.*"³⁷ Böylece, hangi kaynaktan gelirse gelsin; ister Hz. Peygamber (s.a.s.) ister müteahhir otoritelerden gelsin, İmam Mâlik'in bütün rivayetlere karşı eşit muamelede bulunduğu; kendi kanaati ile örtüşmemesi halinde hadisleri ihmal ettiği, görüşleriyle uyumlu olması hâlinde ise kaynağına bakmaksızın, hadislerden birini tercih ettiği ifade edilmiştir.³⁸

İmam Mâlik'in sünnet kelimesiyle neyi kastettiği konusunda çeşitli ihtilaflar vardır. Muvatta'da geçen sünnet kelimesinin kaynağı çoğu defa tam olarak bilinmemekte; kelimenin nebevî uygulamaya mı Medine'nin ameline mi delâlet ettiği net bir şekilde anlaşılamamaktadır.³⁹ Bunun yanı sıra söz konusu tabirlerin neye delâlet ettiği ve rivâyetlerin kaynağı İmam Mâlik tarafından açıklanmamıştır. İmam Mâlik'in sünnet kavramıyla kimi durumlarda mevkûf, muallak, merfû hadisi kimi durumlarda ise kendi görüşünü ifade ettiği zikredilmektedir.⁴⁰ İmam Mâlik Muvatta'da içinde "sünnet" kelimesinin yer aldığı birçok terkip kullanmıştır. Bu terkipler örnekler bağlamında incelenip bir sonuca ulaşmak mümkündür:

a. السنة عندنا التي لا اختلاف فيها Kavramının Kullanımı

İmam Mâlik, ramazan ve kurban bayramlarıyla ilgili olarak "İmam evinden çıkıp namaz kılınacak yere geldiğinde namazın vakti girmiş olur." şeklinde bir ifade kullanmakta ve bunun kaynağının öteden beri uygulanan ve üzerinde ihtilaf olmayan sünnet olduğunu

35) Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm I-XI*, Thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Beyrut, 2001, VII, s. 177.

36) et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Ğâlib, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, III, s. 189.

37) Şâfiî, *el-Ümm*, VII, s. 199.

38) Guraya,, s. 118.

39) Özafşar, s. 44; Aktepe, s. 178-179.

40) Özafşar, s. 68-70.

belirtmektedir.⁴¹ Bacî, bu hadiste geçen sünnet kavramından kastın mütevatir hadis⁴² olduğunu söylemiştir.⁴³

İmam Mâlik’e ait zikrettiğimiz ifadenin nebevî bir uygulamaya dayandığı görülmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde bayram namazları şehir dışında musallâ denilen yerde kılınmaktaydı.⁴⁴ İmam Mâlik’in ifadelerinden anlaşıldığına göre imam musallâyâ geldiğinde bayram namazının vakti girmiş olur. Bu uygulamanın temeli Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde geçerli olan nebevî bir uygulamaya dayanmaktadır. Burada İmam Mâlik’in kullandığı sünnet kavramı ister Bâcî’nin belirttiği üzere mütevatir sünnet ister Medine’nin ameli şeklinde anlaşılın temeli nebevî bir uygulamaya dayanmaktadır.⁴⁵

Benzer şekilde İmam Mâlik “kendisinden ihtilaf olmayan sünnet” kavramını meyvelerin zekâtıyla ilgili olarak kullanmaktadır. O bu konuda şöyle demiştir:

“Kendisinden ihtilaf olmayan sünnete ve benim de âlimlerden duyduğuma göre meyvelerin tamamına zekât düşmez. Nar, şeftali, incir ve bunlara benzeyen, benzemeyen bütün meyvelere zekât düşmez. Yoncaya ve sebzelere de zekât düşmez. Bunlar satıldıkları takdirde, paraları sahibinin eline geçtikten bir yıl sonra zekâtı verilir.”⁴⁶

İmam Mâlik, kendisinde ihtilaf olmayan sünnete dayandırdığı söz konusu rivâyet için herhangi bir delil zikretmez. Fakat bu uygulamanın nebevî sünnete dayandığı görülmektedir.⁴⁷

Bâcî’ye göre İmam Mâlik’in buradaki görüşünün temelini kıyas oluşturmaktadır. O, İmam Mâlik’in zekâtın dayanıklı tüketim mallarına konulduğunu, fakat o dönemde Medine’de incirin muhafaza edilmediğini dikkate alarak, kıyasen böyle bir sonuca ulaştığını ifade eder.⁴⁸

İmam Malik müşterek malda şufa hakkının olup olmadığı konusunda da aynı tabiri kullanarak şöyle der: “Kendisinde ihtilaf olmayan sünnet” bizce şöyledir: Şufa ortaklar

41) Mâlik, *el-Muvatta’*, I, s. 256.

42) Mütevatir hadis, aklın, yalan üzerine birleşmelerini âdeten mümkün görmediği râvîler topluluğunun, her nesilde, kendileri gibi bir topluluktan alıp naklettiği, işitme ve görmeye dayanan hadistir. Bu nitelikleriyle mütevatir hadisler, kesin bilgi ifade eder, tetkik ve tenkit dışıdır. Bkz. Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Usûlü*, MÜİFAV Yay., İstanbul 2010, s. 91.

43) Bâcî, Ebi Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, *el-Müntekâ*, thk. Muhammed Abdulkadîr Ahmed Ata, Dâru’l Kutubi’i-İlmiyye, Beyrut 1999, III, s. 362.

44) Buharî, Ebî Abdillah Muhammed İsmâîl, *Sahih-i Buharî*, Dâru’l-İbn Kesir, Beyrut, 2002, İdeyn 6; Müslîm, Hüseyîn b. Haccâc en-Nisaburî, *Câmiu’s-Sahîh*, y. y, trs, İdeyn 9.

45) Özafşar, s. 44; Aktepe, s. 178-179.

46) Mâlik, Zekât 36.

47) Beyhakî Ebî Bekr Ahmed b. Hüseyîn b. Alî, *es-Sunenu’l-Kubrâ (I-XI)*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut, 2003, IV, s. 129.

48) ez-Zürkânî, XI, s. 244-246.

arasında hisseleri miktarıdır. Her biri hissesi oranında alır. Hissesi azsa az, çoksa çok alır. Bu durum, ortaklar, şufâda hisselerinin fazla olduğunu iddia ettikleri zaman söz konusudur.”⁴⁹

Bu rivayette kullanılan “*kendisinde ihtilaf olmayan sünnet*” kelimesiyle Hz. Peygamber’in (s.a.s.) açıkladığı bir uygulama kastedilmektedir. Dolayısıyla üzerinde ihtilaf edilmeyen sünnet her ne kadar İmam Mâlik’in kendi yorumu gibi zikredilse de aslında öteden beri Medine’de uygulanan ve bilinen nebevî uygulamaya dayanmaktadır. İmam Mâlik’in fıkıh metodolojisinde “kendisinden ihtilaf olmayan sünnet” kavramının sağlam rivayetlere dayanan nebevî uygulama olduğu anlaşılmaktadır.

İmam Mâlik talakla ilgili bir hususta, Ebû Hureyre kanalıyla gelen Hz. Ömer’in bir görüşüne yer verdikten sonra kendi kanaatini “*kendisinden ihtilaf olmayan sünnet*”le temellendirerek açıklar. O bu konuyu şu şekilde nakleder: “Ebû Hureyre diyor ki, Ömer İbn el-Hattâb’ın şöyle dediğini işittim: Kocasının bir ya da iki talakla boşadığı ve temizleninceye kadar da terk ettiği bir kadın, ondan başka bir beyle evlenirse, bu beyinin ölümü veya boşaması durumunda, yalnızca daha evvelden geriye kalan bir talakı var demektir. Bu, bize göre “*kendisinde ihtilaf olmayan sünnet*”tir.”⁵⁰

Bu rivayette yer alan “kendisinden ihtilaf olmayan sünnet”in temelini Hz. Ömer’e ait bir içtihat oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu rivayetten İmam Mâlik’in sahabe kavlini sünnetin bir şubesi olarak ele aldığı ve görüşüne mesnet kabul ettiği anlaşılmaktadır.⁵¹

Vasiyyetin dini hükmünü açıklarken İmam Mâlik “*ittifakla kabul edilmiş sünnet*” tabirini kullanır. Söz konusu ifadeler şu şekildedir:

“Bizce ittifakla kabul edilen sünnet şudur: Varise herhangi bir vasiyette bulunmak câiz değildir. Ancak, varislerin kabul etmesi halinde bu câiz olur. Varislerin bir kısmı kabul eder de diğer bir kısmı kabul etmezlerse, vasiyeti kabul edenlerin hisselerinde câiz olur, kabul etmeyenler vasiyet yapılan maldaki haklarını alırlar.”⁵²

Anlamı itibariyle kendisinden ihtilaf olmayan sünnete tekabül eden ittifakla kabul edilmiş sünnetin başka kaynaklarda merfu bir hadise dayandığı görülmektedir.⁵³ Örneklerden İmam Mâlik’in “kendisinden ihtilaf olmayan sünnet” ve “ittifakla kabul edilmiş sünnet” terkipleriyle nebevî uygulamayı kastettiği anlaşılmaktadır.

b. السنة عندنا Kavramının Kullanımı

İmam Mâlik’in sünnetle ilgili kullandığı bir diğer tabir *es-sunnetu indenâ* (bize göre olan sünnet) kavramıdır. Bu kavramı çeşitli rivayetlerde görmek mümkündür. Cuma günü hutbe sırasında cemaatin imam doğru yönelip onu dinlemesiyle ilgili olarak İmam Mâlik

49) Mâlik, *el-Muvatta*’, Şufa 1.

50) Mâlik, *el-Muvatta*’, Talak 71.

51) Özafşar, s. 72.

52) Mâlik, *el-Muvatta*’, Vasiyyet 4.

şöyle demiştir: “Bize göre sünnet olan, imam Cuma hutbesini okurken cemaatin imama yönelmesidir.”⁵⁴

İmam Mâlik “bize göre sünnet bu şekildedir” der; fakat sünnetin kaynağını açıklamaz. Diğer hadis kitaplarında yer alan konuyla ilgili rivayetlere bakıldığında, hutbenin şekliyle ilgili olarak sahabeden itibaren gelen bir uygulamanın mevcut olduğu görülmektedir.⁵⁵ Zira bazı rivayetlerde insanların hutbeyi dikkatle dinlemesi gerektiği belirtilmektedir: “Rasûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: “Her kim boy abdesti alır, erken çıkıp hutbenin başına yetişir, (mescide) hayvana binmeden yürür ve imama yakın oturup kimseyle konuşmadan hutbeyi dikkatle dinlerse, her adımında, namazıyla orucuyla bir yıl işlediği amel sevabını alır.”⁵⁶ “İmam hutbe okurken (yanındaki arkadaşına) “sus” dediğin zaman, boş konuşmuş (cumanın sevabını kaçırmış) olursun.”⁵⁷

Söz konusu rivayetlerden Cuma günü Cuma’ya gelenlerin imama yönelmesi, onu dikkatle dinlemesinin gerekliliği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İmam Mâlik burada bize göre dediği sünnet (es-sünnetu indenâ) kelimesiyle toplumda yerleşik uygulamaya temas etmektedir. Bu uygulamanın temelini sahabe kavli oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle İmam Mâlik burada kullandığı sünnet kavramı sahabe kavline dayanmaktadır.⁵⁸

Lian yoluyla boşanmış çiftlerin durumu hakkında İmam Mâlik “bize göre sünnet” tabirini kullanır. O bu konuda şöyle demiştir:

“Bizce sünnet olan şudur ki, lânetleşen çiftler bir daha evlenemezler. Erkek, yalan olduğunu söylerse, yabancı bir kadına iftira ettiği için kazf haddi (iftira cezası) tatbik edilir. Çocuk kocanın üzerine kaydedilir. Kadın kocasına ebediyen dönemez. Hüküm bizce kesinlikle ve ittifakla böyledir.”⁵⁹

İmam Mâlik burada sadece hükümden bahsetmiştir. Hükme medar olan kaynağa temas etmemiştir. Bu rivâyet kaynağı bakımından birçok tartışmaya neden olmuştur. Cessâs’a (ö. 370) göre bu rivayet müsned-merfu değildir. Hatta ona göre rivâyette yer alan “Lânetleşenler, asla bir araya gelemezler.” ibaresi Sehl b. Sa’îd tarikiyle gelen hadisin sene-

53) Ebû Dâvûd, Vesaya 6; Tirmizî, Vesaya 5.

54) Mâlik, *el-Muvatta’*, Cuma 18.

55) Buhârî, Cuma 28; et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevreh, *Câmiu’s-Sahîh (I-V)*, thk. Muhammed Fevvâr Abdulbakî, y. y. 1968, Salat 14.

56) Nesâî, Ebî Abdîr’rahman Şuayb ibn-i Alî, *Sünenü’n-Nesâî*, Mektebetu’l Meârif, Riyad trs., Cum’a 19.

57) Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beytu’l-Efkârî’d-Devliyye, Beyrut, 2005, II, s. 244, 272; Buhârî, Cuma 36; Müslim, Cuma 12; Nesâî, Cuma 22, Tirmizî, Cuma 16; İbn Mâce, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Yusuf el-Hâc Ahmed, Mektebetu İbn Hacer, Şam, 2004, İkâme 86.

58) Özafşar, s. 68.

59) Mâlik, *el-Muvatta’*, Talak 35.

dinde yer alan ravî Sehl'in sözüdür.⁶⁰ İbn Hacer (ö. 852) de rivâyetin mürsel olduğunu, söz konusu metnin İbn Şihab ez-Zuhrî'nin (ö. 124) sözü olduğu söylemiştir.⁶¹ Zeyla'î ise rivâyetin mevkûf olup, Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Ömer'den geldiğini ifade etmiştir.⁶²

İmam Mâlik aynı kavramı bazı meyvelerin zekâtı hakkında değerlendirmede bulunurken kullanır. O şöyle demiştir: “*Bize göre sünnet*” şudur: Buğday, hurma, üzüm ve tahıl, zekâtı verilen bu sınıfların hepsini, zekâtını verdikten sonra sahibi yıllarca elinde tutsa sonra da satsa sattığı günden itibaren üzerinden bir yıl geçmedikçe, parası için zekât yoktur. Ticaret için olmadığı sürece, bu sınıfların aslını teşkil eden miktar, ister gelirden isterse başka bir şeyden olsun, bu böyledir.”⁶³

İmam Mâlik burada sünneti tespit ederken kıyasa başvurmaktadır. Onun şu ifadelerinde bu gerçek açık bir şekilde anlaşılmaktadır⁶⁴: “Bu, bir kimsenin üzerinde kazanç elde edip sonra da yıllarca elinde tuttuğu ve bilahare altın veya gümüş karşılığı sattığı yiyecek, tahıl ve diğer ticaret malları gibidir ki, bunların gelirleri üzerine, satıldıkları günden itibaren bir yıl geçmedikçe zekât terettüp etmez.”⁶⁵

İmam Mâlik “es-sünnetu indanâ” kavramının yanı sıra bu kavramdan daha özel, fakat işaret ettiği anlam yönüyle bu kavrama benzer başka kavramlara da yer vermektedir. Altın ve gümüşün zekât nisabıyla ilgili olarak aktardığı bir rivayette “biz Medineliler arasında geçerli olan sünnet” şeklinde bir kavram kullanmaktadır ki bu kavram lafzı itibariyle amel-i ehl-i Medine'ye benzemesine rağmen kaynağı bakımından nebevî uygulamaya dayanmaktadır.

İmam Malik, Muvatta'da altın ve gümüşün nisabıyla ilgili olarak şöyle der: “Biz Medineliler arasında ittifakla kabul edilip uygulanan sünnete göre yirmi dinar (85 gr.) altınla iki yüz dirhem (595 gr.) gümüşe zekât farz olur.”⁶⁶

İmam Mâlik'in altın ve gümüşün nisabıyla ilgili görüşleri ta'abbudî bir konu olan zekât hakkında kendi şahsî görüşlerine veya bir bölgede yaşayan insanların uygulamasına dayanması söz konusu değildir. O zekât nisabıyla ilgili görüşlerini Medinelilerin arasında geçerli olan sünnete dayandırsa da altın ve gümüşün nisabının sünnetle tespit edildiği görülmektedir.⁶⁷ Altın ve gümüşün nisap miktarları hadislerde sabittir. Hz. Ali'nin naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Altında yirmi dinara kadar bir şey

60) Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kurân I-III*, (3. Baskı), Dâru'lKutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, III, s. 377.

61) İbn Hacer, Ahmed b. Alî Askalanî, *Fethu'l-Bârî I-XIII*, (1. Baskı), Riyad, 2001, IX, s. 373.

62) Zeylâî, Cemeluddîn Ebî Muhammed Abdillâh. Yusuf el-Hanefî, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye I-IV*, Muessetu'r-Reyyân, trs., III, s. 250-251.

63) Mâlik, *el-Muvatta'*, Zekât 21.

64) Özafşar, s. 70.

65) Mâlik, *el-Muvatta'*, Zekât 21.

66) Mâlik, Zekât 7.

67) Ebû Davud, Zekât 5.

yoktur. Senin yirmi dinarın bulunduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği zaman, ondan yarım dinar zekât vermen gerekir”⁶⁸

Hız. Ömer’in rivayet ettiği başka bir hadiste, Hız. Peygamber (s.a.s.) “Yirmi miskalden az altında zekât yoktur”⁶⁹ buyurmuştur. Gümüşün nisap miktarıyla ilgili olarak da Ebû Saîd el-Hudrî (r.a)’den rivayet edildiğine göre Hız. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Beş ukiye’den az gümüşte, beş deveden az deve ve beş veskten az hububatta zekât yoktur.”⁷⁰ Hadisin metninde geçen beş ukiye’nin iki yüz dirheme denk olduğu Hız. Ali’nin rivayet ettiği şu hadisle sabittir. “Rivayete göre Hız. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “At ile kölenin zekâtını affettim. Siz her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. 199 dirhemde zekât yoktur. Fakat gümüş 200 dirheme ulaştığında, bundan beş dirhem zekât vermek gerekir.”⁷¹

Rivayetlerde görüldüğü üzere zekâtın nisabı hadisle belirlenmiştir. Dolayısıyla “*Medineliler arasında geçerli olan sünnet*”in İmam Mâlik’in metodojisinde nebevî sünnete tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

İmam Malik, mirasın üzerinde bir yıl geçtikten sonra zekât verilmesiyle ilgili olarak da “*biz Medineliler arasında ihtilafsız uygulanan bir sünnet*” kavramını kullanmaktadır. Esasen bütün malların üzerinden bir sene geçtikten sonra zekât verilmesi gerektiği genel bir kural olmakla birlikte, İmam Mâlik’in bu genel kuralı sadece Medine’yle sınırlıymış gibi ifade etmesi dikkate değerdir. İmam Mâlik şöyle der: “Biz Medineliler arasında uygulanan bir sünnete göre kendisine miras olarak para, ev eşyası, ev, köle ve cariye kalan bir kimse, bu malların kendileri ve bedelleri ellerine geçtikten bir sene sonra zekâtlarını verir. İkinci senenin zekâtını da birinci seneyi verdikten sonra tam bir yıl geçince verir.”⁷²

İmam Mâlik’in miras kalan malın zekâtıyla ilgili söz konusu görüşü nebevî sünnete dayanmaktadır. Zira bir hadise göre bir mala üzerinde bir yıl geçmedikçe zekât düşmeyeceği genel bir kural olarak belirtilmektedir.⁷³

İmam Mâlik İslâm hukukunda geçerli olan bir genel kuralı sadece sınırlı bir bölgenin uygulaması şeklinde ifade etmesinin bir diğer örneği tahılların zekâtıdır. O tahılların zekâtıyla ilgili olarak şöyle der: “Halkın ambarlarda toplayıp yediği tahıllarla ilgili “biz Medineliler arasındaki sünnet” şöyledir: Yağmurla, kaynakla ve tarlada çıkan suyla sulanan arazinin geliri üç yüz sâ’a ulaşıyorsa bundan onda bir; emek sarfederek taşınan suyla sulanan arazinin geliri de 300 sâ’a ulaşıyorsa bundan da yirmide bir zekât alınır. Gelir yükseldikçe alınan zekât miktarı da o ölçüde artar.”⁷⁴

68) Buhârî, Hıyel, 3; Ebû Dâvud, Zekât, 5; Tirmizî, Zekât 8, 10.

69) Dârekutnî, *Sünen-i Dârekutnî*, II, s. 93.

70) Buhârî, Zekât 4, 32, 38; Müslim, Zekât 1, 3; Tirmizî, Zekât 7.

71) Tirmizî, Zekât 3; Ebû Dâvud, Zekât 5; İbn Mâce, Zekât 4; Nesâî, Zekât 18.

72) Mâlik, Zekât 20.

73) Buhârî, Hıyel 3; Ebû Dâvud, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 8, 10.

74) Buhârî, Zekât 55; Müslim, Zekât 7.

İmam Mâlik tahılların, zekâtıyla ilgili olarak zikrettiği bilgilerin "Medineliler arasında yaygın olan sünnet"e dayandığını belirtir. Onun bu hususta bizzat zikrettiği herhangi bir rivâyet Muvatta'da mevcut değildir.⁷⁵ Oysa bu uygulama nebevî uygulamaya dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) toprak ürünlerinin zekâtı konusundaki şu hadisi hemen hemen bütün hadis ve fıkıh kitaplarında zikredilir: "Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak ürünlerinde öşür (1/10), kova (el emeği) ile sulananlarda nisf öşür (1/20) vardır."⁷⁶ Dolayısıyla burada "Medineliler arasında yaygın olan sünnet" terkihiyle İmam Mâlik, bütün Müslümanları ilgilendiren nebevî bir uygulamayı ifade etmiştir. Sünnetin tespitinde müşahedeyi ön plana çıkaran İmam Mâlik'in yaşadığı ve gözlemlediği Medine'yi zikretmesi onun sünneti bir bölgenin uygulamasıyla sınırlandırması anlamına gelmez.

İmam Mâlik bazı rivayetlerde "*sünnet*" kelimesini yalın halde kullanır. O, Umre'nin hükmünü açıklarken sünnet kelimesini yalın halde kullanarak şöyle demiştir: "Umre sünnettir. Hiç bir Müslümanın onun terkedilmesine müsaade ettiğini bilmiyorum."⁷⁷

İmam Mâlik'in burada sünnet kelimesiyle neyi kastettiği tam olarak anlaşılabilir değildir. Muvatta'da geçen başka rivayetlere bakıldığında burada geçen sünnet kelimesinin merfu hadis kavramına tekabül ettiği görülmektedir.⁷⁸

İmam Mâlik'in hadis kullanımlarının tarihi arka planına bakıldığında bunun sünnetin ilk dönemlerde geniş bir çerçevede anlaşıldığı gerçeğiyle alakalı olduğu görülmektedir. Çünkü sünnet, "Hz. Peygamber (s.a.s.) söz, fiil ve takrirlerini kapsamı yanında sahâbe tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn nesillerinin dinî içerikli uygulamalarını içeriyordu. Bundan dolayı ilk dönem eserleri Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinin yanı sıra sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn neslinin dinî içerikli söz ve uygulamalarını da içermektedir. İmam Mâlik'in "Medineliler'in amelî", "bizde (Medine'de) üzerinde ittifak edilmiş hususlar", "insanların uygulaması", "bilinegelen uygulama" vb. ifadelerle tanımladığı uygulama da önemli ölçüde bu anlamda sünneti içermektedir. Ancak bu nitelikteki uygulamalarla toplumdaki örf ve âdetlerin karıştırılması tehlikesi her zaman mevcut olduğundan genel sünnet tanımının daha açık bir hale getirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada Leys b. Sa'd'ın amel-i ehl-i Medîne konusunda İmam Mâlik'e yönelttiği eleştiriler sünneti ilk dönem bölgesel uygulamalardan arındırma çabasının bir göstergesi olarak okumak mümkündür.⁷⁹

c. مضت السنة Kavramının Kullanımı

İmam Mâlik'in sünneti ifade etmek için kullandığı bir diğer terkip "madat es-sünnetu"dur.⁸⁰ Bu terkip hicrî ikinci asırda başta İbn Şihâb ve İmâm Evzâ'î (ö. 157) olmak üzere bazı fakihler tarafından kullanılmıştır. Bu terkip Ebû Yûsuf (ö. 182) ve İmam

75) Özafşar, s. 70.

76) Buhârî, Zekât 55.

77) Mâlik, *el-Muvatta'*, Hac 68.

78) Mâlik, *el-Muvatta'*, Hac 66.

Şâfî (ö. 204) tarafından içeriğinin belirsiz olması sebebiyle eleştirilmesine rağmen, ilk dönem sünnet uygulamasının fikhî değerinin anlaşılması açısından önemli bir mevkiye sahiptir.⁸¹

İmam Mâlik birçok rivayette bu terkibe yer vermiştir. Söz gelimi İmam Mâlik ehl-i kitabın kadın ve çocuklarından cizye alınıp alınmayacağı konusunu açıklarken bu terkibi kullanmıştır. O belağ türü bir rivayete ve özellikle Hz. Ömer'in uygulamalarının ön plana çıktığı sahabe görüşlerine yer verdikten sonra kendi kanaatini açıklarken bu terkibi kullanmıştır. O şöyle demiştir: “Öteden beri cari olan sünnet (madat es-sünnetu) kitab ehlinin hem kadınlarına hem çocuklarına cizye konulmayacağı şeklinde uygulanmıştır.”⁸²

İmam Mâlik sözlerinin devamında bu uygulamayı geniş bir şekilde açıkladıktan sonra görüşlerine yaşadığı beldede sünnetin bu şekilde uygulandığı gerçeğini delil gösterir. İmam Mâlik'in görüşlerine yer vermeden önce eserinde yer verdiği rivayetler dikkate alındığında, bu uygulamanın Hz. Ömer'in bir görüşüne dayandığı anlaşılmaktadır.⁸³ Sonuç itibarıyla uygulanan sünnetin belağ türü bir hadisle başlayıp sahabe uygulamasıyla son şeklini aldığı bu rivayet özelinde söylenebilir.

İmam Mâlik aynı kavramı bir şahit ve yemin ile hüküm ve itk konusunda da kullanır. İmam Mâlik şöyle der: “Bir şahit ve yemin ile hüküm vermede, öteden beri sünnet (madat es-sunnetu) bu biçimde uygulanmıştır.”⁸⁴ “Öteden beri uygulanan sünnete göre köle, azat edildiği vakit malı da kendisinin olur.”⁸⁵

İmam Mâlik'in ifadelerine bakıldığında itkla ilgili hadiste geçen sünnetin temelini kıyasın oluşturduğu anlaşılmaktadır. Zira İmam Mâlik, “bunu açıkça ortaya koyan şey...” diye başlayarak azat edilen kölenin mal ve çocukları ile ilgili hükümleri sıralaması bunu göstermektedir. O kölenin azat edilmesi, iflâsı ya da yaralamaya sebep vermesi hallerinde mal ve çocuklarının durumunun ne olduğunu açıklar ve kölenin hükmünün de bu durumda aynı olması gerektiğini söyler. Burada normal köleyi, mükâteb köleye kıyaslayarak bir sonuca ulaşmaya çalışır.⁸⁶ Oysa İbn Ömer kanalıyla merfu olarak gelen bir rivâyete göre kölenin hiçbir şekilde mala sahip olmayacağı, malın ya efendisinin ya da satıldığında satıcının olduğu ifade edilmiştir.⁸⁷

79) Bedir, Murtaza, “Sünnet”, *DİA*, cilt: 38; (150-153), s. 150.

80) Mâlik, Zekât 24, Ukûl 43, Ferâiz 3, Akdiyye 4, Itk 4.

81) Özafşar, s. 78.

82) Mâlik, *el-Muvatta'*, Zekât 24.

83) Mâlik, *el-Muvatta'*, Zekât 24.

84) Mâlik, *el-Muvatta'*, Akdiyye 4.

85) Mâlik, *el-Muvatta'*, Itk 4.

86) Mâlik, *el-Muvatta'*, Itk 4.

87) Buhârî, Şurb 17; Müslim, Buyû' 15; Ebû Dâvûd, Buyû' 44.

İmâm Mâlik aynı kavramı müdebber köleyle azat edilmesi vasiyet edilmiş kölenin hükümlerinin farklı olduğunu belirtirken⁸⁸, çocuk sahibi olan cariye, bir kimseyi yaralaması ve tazminatının da kölenin kendi değerinden çok daha fazla tutması hâlinde, efendisinin bu miktarı ödemekle yükümlü olup olmaması konusunda⁸⁹; kocası tarafından lanetlenen cariye, yine onun tarafından satın alınması durumunda cariye ile cinsel münasebetin câiz olup olmadığı meselesinde⁹⁰; ölenin geride kardeşleri bulunması halinde annenin mirastaki payı konusunda⁹¹ ve katilin yakınlarının (âkile) diyet yükümlülüğü taşıyıp taşıyamaması hususunda kullanır.⁹²

İmâm Mâlik "*madat es-sunnetu*" terkihiyle maziye atıfta bulunur. Mazi, bütün şekilleriyle Muvatta'da sünnetin elde edildiği diğer bir kaynaktır. Ancak, mazi bağımsız fikhî bir kaynak değildir. Onun geçerliliği, aktüel hayata olan etkisine bağlıdır. İmâm Mâlik, "*madat es-sunnetu*" terkihiyle mazinin otoritesini, yaşanan duruma uyup uymadığı irdelermeye çalışır.

İmâm Mâlik'in bu bağlamda kullandığı bir diğer terkip "Müslümanların sünneti" şeklindeki terkiptir. İmâm Mâlik bu terkihi Muvatta'da sadece iki defa kullanır. O, Müslümanların öteden beri uygulaya geldiği, kolektif bir özellik arz eden uygulamayı bu terkipli ifade etmiştir. Mesela mukâteb kölenin velâyeti konusunu ele alırken bu kavramı görüşünü delillendirmek için kullanır. O şöyle demiştir: "Keza bunu, üzerinde hiçbir ihtilaf olmayan, *Müslümanların sünneti* de açıklamaktadır... *Müslümanların sünnetine* göre, velâyet hakkı yazışmayı akdedenindir."⁹³

İmâm Mâlik zikrettiği bir rivayette Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen bilgi ile sünneti birbirinden ayrı olarak zikrederek, dikkate değer bir olguya atıfta bulunur. Bu rivayete göre Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen bilgi ile sünnet birbirinden ayrı iki olgu şeklinde anlaşılmaktadır. İmâm Mâlik hata ile yaralamalardaki tazminat miktarını tartıştığı bölümde bu durumu şu şekilde açıklar: "Şayet, bu kırılğan organ hakkında, Peygamber'den, belli bir tazminat miktarı bulunduğu ilişkin bir bilgi gelmiş ise hesabı, Peygamber'in tayin ettiği miktara göredir. Fakat Peygamber'den bu doğrultuda bir bilgi gelmemiş, öteden beri cari bir sünnet de bulunmamış ise bu durumda tazminat miktarı içtihad ile belirlenir."⁹⁴

İmâm Mâlik burada açıkça Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen bilgi ile süre gelen sünneti birbirinden ayırmıştır. Zürkanî cari gelen sünneti selefin tatbikatı olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

88) Mâlik, *el-Muvatta'*, Müdebber 3.

89) Mâlik, *el-Muvatta'*, Müdebber 7.

90) Mâlik, *el-Muvatta'*, II, s. 569.

91) Mâlik, *el-Muvatta'*, Ferâiz 3.

92) Mâlik, *el-Muvatta'*, I, s. 43.

93) Mâlik, *el-Muvatta'*, Mukâteb 10; ez-Zurkânî, IV, s. 121.

94) Mâlik, *el-Muvatta'*, 43.

95) Ez-Zurkânî, IV, s. 179.

Sonuç

İmam Mâlik metodolojisindeki sünneti tek bir materyale indirgemek mümkün değildir. Ona göre merfu hadis, sahabenin görüş ve rivayetleri, sefe'nin tatbikatı, kendi yorumu ve kıyas sünnetin kaynağını oluşturmaktadır. İmam Mâlik kaynağı itibarıyla sünneti sadece Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sahih bir senetle gelen rivayetlere hasretmemekte; sünneti hem rivayet mahsulleri hem de ümmetin tatbikatıyla beslenen bir olgu şeklinde ele almaktadır.

İmam Mâlik'in sünneti fikhî bir delil olarak kullandığına ilişkin Muvatta'da yeterince örnek yer almaktadır. O eserinde yer verdiği ve sünneti içeren rivayetleri, kendi şartlarına uyduğu sürece kabul etmekte; gerekli şartları hâiz olmayan rivayetler karşısında diğer delilleri tercihe şayan görmektedir. Kimi durumlarda sünnete tercih ettiği deliller ise genel olarak sahabe kavli, Medine'nin tatbikatı, şahsî kanaati ve kıyastr.

İmam Mâlik'in metodolojisinde sünnet normatif bir yapıya sahiptir. O sünnet kavramını içeren farklı terkiplere yer vermiştir. Bu terkipler sünnetin farklı derecelerini ifade etmektedir. Genel olarak "es-sunnetu 'indanâ" terkiibiyle Medinenin tatbikatına uyan nebevî uygulamayı; "es-sunnetu la ihtalafa fihâ" terkiibiyle yaşadığı çevrede geniş bir uygulama alanı bulan sünneti; "madat es-sunnetu" terkiibiyle de daha çok maziden gelen ve sünnetle ilişkili olan uygulamaları ifade etmiştir. İmam Mâlik Muvatta'da bu terkiplerin anlamıyla ilgili açıklamalara yer vermez. Fakat onun kullanımlarından bu terkiplerin daha ziyade nebevî uygulamaya işaret ettiği anlaşılmaktadır.

İmam Mâlik, hadisin sübutunu tespitinde farklı bir yönteme sahiptir. Onun tercihlerinin temel dinamiğini sünnetin tatbikata uygun olup olması oluşturmaktadır. Zira onun yaşadığı dönemde teknik anlamda hadisler tasnif edilmemiş ve hadis ıstılahları ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla onun kendisine ulaşan bir hadisin sıhhatini tespiti için herhangi yazılı bir kaynağa başvurması mümkün değildi. Bundan dolayı sonradan oluşan bir metodolojiyle, bu metodolojinin oluşmadığı bir dönemi anlamak İmam Mâlik'in sünnet tasavvurunu anlamda en önemli bir engeli teşkil etmektedir.

Doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) izafe edilen hadisler ve sahabe, tâbiîn gibi diğer otoritelere izafe edilen görüşler ve rivayetler İmam Mâlik'in fikhının argümanlarıdır. O, bunların kabulü ve reddi için bir hüküm kriterine sahiptir. Rivâyetleri değerlendirmesi açısından, amel ve re'y önemli bir kriter konumundadır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, 2005.

Ahmed Emin, *Duha'l İslâm (I-III)*, Kahire: Mektebetu'l-Usretu, 2003.

Aktepe, İshak Emin, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yay., 2008.

Bâcî, Ebi Velîd Süleymân b. Half b. Said b. Eyyüb, *Müntekâ*, thk. Muhammed Abdulkadîr

- Ahmed Ata, Beyrut: Dâru'l Kutubi'i-İlmiyye, 1999.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyîn b. Alî, *Sunenu'l-Kubrâ(I-XI)*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut, 2003.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed İsmâîl, *Sahih-i Buharî*, Beyrut: Dâru'l-İbn Kesir, 2002.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kurân I-III*, (3. Baskı), Beyrut: Dâru'lKutubi'l-İlmiyye, 2007.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen-i Dârekutnî I-VI*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, trs.
- Dârekutnî, Ebû Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed, *Ahâdisu'l-Muvatta' ve Zikru İttifâki'l-Ruvâti an Mâlik ve İhtilâfihim fihî ve Ziyâdetihim ve Nuksânihim*, Kahire: Mektebetu Ehl-i Hadis, 1425.
- Dehlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetu'llâh Bâliğa (I-II)*, thk. Seyyid Sâbık, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 2005.
- Ebû Zehre, Muhammed, *Târihu'l Mezâhibu'l-İslâmî (I-II)*, çev. Sıbğatullah Kaya, İstanbul: Birim Yay., 1993.
- Ebû Zehre, Muhammed, *Mâlik; Hayatuhû ve Eseruhû*, Kahire, 1952.
- Ebû Zehre, Muhammed, *Ebû Hanîfe; Hayatuhû, Asruhû-Erâuhû ve Fıkhuhû*, Dâru'l Fikri'l Arabî, 1947.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Ğâlib, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, trs.
- Guraya, Muhammed Yusuf, *Origins of Islamic Jurisprudence With Special Reference to Muwatta Imam Mâlik*, Lahore, 1985.
- İbn Abdilber Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *el-İntika fi Fedaili'i Eimmeti's-Selaseti'l-Fukaha*, Beyrut, 1997.
- İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî, *et-Temhid li ma fi'l Muvatta''i min Maânî ve'l-Esânîd(I-XXVI)*, thk. Mustafa Ulvî, Rabat, 1967.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî Askalanî, *Fethu'l-Bârî I-XIII*, (1. Baskı), Riyad, 2001.
- İbn Haldûn, Abdurrahman Muhammed, *el-Mukaddime*, Beyrut: Muessetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 2005.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Thk. Yusuf el-Hâc Ahmed, Şam: Mektebetu İbn Hacer, 2004.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sad b. Munî' ez-Zührî, *Kitâbu Tabakât'ul-Kübra (I-XI)*, thk. Alî Muhammed Amr, Kahire, 2001.
- İbnü'l-Kassâr, Ebû Hasan Ali b. Ömer, *el-Mukaddime fi'l-Usûl*, Beyrut, 1999.
- Kâdî İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebdî, *Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti*

- A'lemi Mezhebi Mâlik(I-II)*, Rabâd, 1965.
- Karâfî, Şahabuddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. İdris, *Şerhu Tenkîhu'l-Fusûli fî İhtisârî'l-Mahsûl fi'l-Usûl*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003.
- Mâlik b. Enes Ebî Abdillâh, *Muvatta'* (Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, I-II), Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâm, 1997.
- Müslîm, Hüseyîn b. Haccâc en-Nisaburî, *Câmiu's-Sahîh*, y. y, trs.
- Nesâî, Ebî Abdîr'rahman Şuayb ibn-i Alî, *Sünenü'n-Nesâî*, Riyad: Mektebetu'l Meârif, trs.
- Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 1998.
- Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes", *DİA*, Cilt: 27, s. 509, İstanbul.
- Râmihürmüzî, Hasan b. Abdîrrahmân, *el-Muhaddisu'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, tahk. M. Accâc el-Hatîb, Beyrut, 1971.
- es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, b. Ebî Bekr, *Kitâbu Tezyîni'l-Memâlik I-IV* (Müdevvene'nin içinde), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Şa'bân, Zeküyyiddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Şâfî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm I-XI*, Thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib, Beyrut, 2001.
- Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal I-III*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Hacevî, Muhammed b. Hasan, *Fikri's-Sâmî (I-IV)*, y. y., 1335.
- es-Sebâî', Mustafa, *es-Sünnetu ve Mekenetuhu fî Teşrî'l-İslâm*, Kahire: Dâru'l-Verrâk, 1949.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevreh, *Câmiu's-Sahîh(I-V)*, thk. Muhammed Fevvâr Abduldakî, y. y. 1968.
- Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara: DİB Yay. 2010.
- ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Gaymâz, *Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ(I-III)*, Lübnan: Beytu'l-Efkârî'l-Düvelî, 2004.
- Zevâvî, İsâ b. Mes'ûd, *Kitâbu Menâkibi'l İmam Mâlik*, (Müdevvene içinde), Beyrut: Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, 1994.
- Zeylâî, Cemeluddîn Ebî Muhammed Abdillâh. Yusuf el-Hanefî, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye I-IV*, Muessetu'r-Reyyân, trs.
- ez-Zürkanî Muhammed, *Şerhu Zurkânî alâ Muvatta' (I-IV)*, Matbaatu Hayriyye, trs.